

Tudománytörténet

HORVÁTH PÁL

A JOGTÖRTÉNET-TUDOMÁNY A BUDAPESTI EGYETEMEN 1945 UTÁN

A magyar jogi historizmus fejlődésének egy időben is kiterjedt korszaka zárult le az ország immár négy évtizeddel ezelőtt lezajlott felszabadulásával. Főként a polgári jellegű jogtudományok kiteljesedése idején születtek e téren ma is értékálló eredmények minálunk. Ennek ellenére a korábbiakban csak egyes nagynevű gondolkodóink szemináriumai-ban nyílt némi lehetőség; tisztultabb történeti látásmód ébresztésére, ill. egyáltalán a kutató–elemző jogtörténeti forráskutatás lehetőségeinek az élesztésére.¹ Nem véletlen tehát, hogy a Kar jogtörténeti szemináriumaira az adott kor több haladó gondolkodója is felfigyelt,² a hallgatók döntő többsége azonban az ún. külső jogi „szanatóriumok” tudománytalan kompendiumainál több szellemi támaszhoz nem jutott. Az ilyen és hasonló körülményeket felidézve érthető ma már csak az újabb jogásznemzedékek számára az a megállapítás, hogy hazánk felszabadítása nem pusztán katonai eseményként került a legújabb kori történelembe, hanem általa a régi népellenes rendszer alapjai is gyökeresen megrendültek. Az alma mater falai romokban heverték, jelképesen maguk alá temetve a régi uralkodó osztályok műveltségi monopóliumát, amely a nemzet szellemi felemelkedését gátolta. Születés és rang szerinti kiváltságok, vallási diszkrimináció kerültek végre a történelem lomtárába, miközben az egykoron hazátlansággal vádolt fővárosi munkásság áldozatos munkája nyomán ismét újjáépült a Kar otthonát képező egyetemi épület is.

Pátosz nélkül mondhatjuk tehát, hogy romjaiból emelték magasra a nemzet legjobbjai az ősi egyetemet, és azt most már a felszabadult nép fiainak a megkülönböztetés nélküli befogadására formálták. Megannyi balszerencse közt bőven volt már történelmi tapasztalat arra, hogy a tudomány és a nép egymásrautaltsága végre tudatosodjék, és a világ csodálattal tekinthetett rövidesen azokra az eredményekre, amelyek az ország, ill. a tudomány felszabadításából fakadtak. Ime ez az a történelmi idő, amelyben a jogtudomány újjáéledése nyomán Egyetemünk Jog- és Államtudományi Kara ismét meghatározó jelentőségűvé lehetett a magyar jogi kultúra fejlesztésében.³ Neves bírák, ügyészek, ill. a vezető államigazgatási szakemberek egész generációi nevelkedtek azóta a Karon az új társadalmi rend és jogtudományok szoros történelmi egymásrautaltságát kifejezésre juttatva.

Ilyen előzmények után immár közel négy évtizede szakadatlanul növekszik az igény társadalmunk részéről a jogilag kiművelt emberfők iránt, és nyilvánvaló, hogy ennek a progresszív folyamatnak az eredői 1945 tavaszához nyúlnak vissza. Innen fakad a mi jogtudó értelmiségünk reneszánsza, az a cselekvő, lázas lendület, amely egyre gyakrabban

a tudományos feladatok megoldásában való közvetlen részvételt is felkívánja a fiatal jogásznemzedékek számára. Merőben új törekvések jellemzik tehát a Kar legújabb kori történetét, és ez alól az egy ideig még polgári jellegű magyar alkotmány- és jogtörténet művelői sem vonhatták ki magukat. Így a felszabadulást követő évek új lendületet kölcsönöztek pl. az önmagára maradt Eckhart Ferencnek,⁴ aki a dékáni (1946), ill. pro-dékáni tiszttel betöltése mellett az életmű beérett alkotásait is ebben az időben adta közre. Az akadémiai jutalomra érdemesült gazdaságtörténeti művére, ill. a változatlanul polgári szemléletet tükröző magyar jogtörténeti szintézisére is joggal utalhatunk,⁵ miután ezek az alkotások már az ellenforradalmi kurzus kultúrpolitikai törekvéseinek az anatómáiként jelentkeztek. Hiánypótló kézikönyve⁶ ugyanis egyfajta betetőzése volt a magyar alkotmány- és jogtörténet megújítását célzó küzdelmének, amelyben az elődöknél reálisabb világszemlélettel, a gazdaságtörténeti kutatásokban való jártasságával, ill. a kutató-elemző szakirodalmi és forrásfeltáró munkásságával sok vitás kérdést tudott kedvezőbb megvilágításba helyezni.⁷

A hazai kézikönyv-irodalmunk sorában ez volt az első, amely az újkori jogtörténetünk elmaradottságát nemcsak felismerte, hanem az utolsó száz év jogfejlődését is rendszerezni törekedett. Két évtizeddel az eredeti felismerések⁸ után tehát az 1946-os magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyv már a polgári jellegű állam- és jogfejlődésre is ráirányította a figyelmet.⁹

A felidézett magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyv és a mögötte lassan kiteljesedő életmű természetesen nem azonosítható még a marxista jogtörténet-tudománnyal. A polgári tudományosság jobb hagyományainak ébrentartását, ill. továbbfejlesztését jelentette ez a mű, ill. a nyomában röviddel később beért 1848-hoz tapadó kutatás¹⁰ is. Eckhart Ferenc előadásaiiban azonban egyre jobban kiteljesedhetett most már a társadalmi-gazdasági okok meghatározó szerepének a vállalása,¹¹ és ez az egyidejűleg átélt világnézeti válság éveit is lényegesen megkönnyítette számára. Nem okozott tehát szellemi megtorpanást nála az ún. „magyar és összehasonlító európai jogtörténet”, ill. a modern gazdaságtörténet oktatásának a követelménye.¹² Sőt az utóbbi negyedszázad fejlődését markáns tömörséggel kifejező 1948–1950. évi változások (reformok) hatása alá kerülve Eckhart Ferenc ismét megtalálta élete értelmét és újabb nagy volumenű kutatómunkához látott. Ettől kezdve tudományos tevékenysége szerves alkotóeleme lett a hazai szocialista jellegű jogtörténet-tudományok kibontakozásának.¹³

A régi előítéletek, ill. tudománytalan tanítások hatása alóli felszabadítást célozva a VKM 1948/49. évi rendelkezései egész sor új tanszék meghirdetését tették lehetővé Karunkon.¹⁴ A historikus jogtudományok szembetűnő kiterjesztését jelentette pl. a régi politika helyébe lépő „államtan, a politikai rendszerek története” c. tárgy, ill. a korábbiakban már jelzett gazdaságtörténeti oktatás valóra váltása. Vele egyidejűleg látjuk a hungarocentrikus történet szemlélet feloldását célzó „általános jogtörténet” bevezetését,¹⁵ nem csorbítva a nemzeti jogtörténet alapvető szerepét, amelynek a katedrája akkor már a kutatómunka előkészítését szolgáló népes szemináriumot is fenntartott.

A magyar jogi gondolkodás reakciós nacionalizmusának gyökeres felszámolásával intézményesült tehát a pesti jogi karon az az egykoron „egyetemes európai jogtörténet”-ként megismert tudományág, amely valóban új életre keltette az egyes népek, ill. nemzetek jogfejlődésének vizsgálatát, megkövetelve egyúttal az oktatástól a jogfejlődés történeti

törvényszerűségeinek láttatását is. Ilyen értelemben válhatott szorosan egymásra épülő ismeretanyagok hordozójává a nemzeti és az egyetemes jogtörténet oktatása.¹⁶

A történeti jogtudományok oktatásának erőteljes kiszélesedése óraszámban is szembevető volt, de a fordulat évét követő időkben az általános jogtörténet ismeretanyagának a kiszélesedése nyomán a politikai rendszerek története, ill. a gazdaságtörténet önálló meghirdetése már elmaradt. A két alapvető jogtörténeti tanszak megszilárdításának az ügye került most már előtérbe,¹⁷ amihez a szovjet tapasztalatok céltudatos felmérésére való törekvés is erőteljesen hozzájárult.¹⁸ A tudományos kutatómunka új szervezeti formáinak kibontakozása idején pedig a hazai jogtörténet-tudomány ígéretes fejlődésének a nagy lehetőségeit jelentette, hogy az egyetemes műveltségű Bolgár Elek akadémikus 1952-ben elfogadta az Állam- és Jogtudományi Kar meghívását.¹⁹

Bolgár Elek egyike volt azoknak, akik az ellenforradalmi rendszer negyedszázada alatt emigrációba kényszerülve hoztak létre páratlanul gazdag életművet,²⁰ miközben a társadalmi harcok élvonalában haladva, gyakran a magasztos célok követelték meg a szerző anonimitását. Valóban a kifejelett módszeres logika- és stílselemző vizsgálódások útján is csak újabb részeredményeket lehetne elérni ma már ennek az életműnek a feltérképezésében, miután Bolgár Elek a társadalomtudományok egész sor ágazatában alkotott maradandóan, de gyakran névtelenül. Tudós volt és kultúrpolitikus, amit az MTA rendes tagságának az elnyerése (1949) és az élete lealkonyultáig viselt egyetemi stálumok²¹ csak szinte utólagos elismerésként szimbolizáltak. Mozgalmas életútját ugyanis már az alkotómunka kezdetétől kísérték azok a monografikus igényű kutatások, amelyek az emberiség sorsdöntő problémáit vizsgálták.²²

Az egyetemi katedra elnyerése Bolgár Elek számára eredetileg is akkor válhatott valóssá, amikor a korabeli világ „legmegalkuvóbb burzsoáziája beismerte, hogy a legnagyobb válság pillanatában történelmi szükségszerűség a tanács hatalom”.²³ Ez a történelmi szituáció érlelte eleve a tudós elme sokoldalúságát.²⁴ Ilyen előzmények után Bolgár Elek a tudós, a kultúrpolitikus, ill. az aktív diplomata elhivatottságával kétszer élte meg a szocialista állam és jog alapjainak a lerakását. Ezért lett képes a történelmi jelentőségű tapasztalatokat elsőként tárgyilagosan elemezni,²⁵ a Vörös Hadsereg katonájaként hazai földre lépve pedig a pusztta jelenlétével is felfokozott érdeklődést keltett az akkori időkkel megelőzően létező szocializmus iránt.²⁶ Tudományos elkötelezettséggel vett részt a szocializmus megvalósult igazságainak terjesztésében, és ez az Egyetem szellemi életébe visszatérve igen sokrétűen hatott. A minden tekintetben tudós mentalitású Bolgár Elek nem pihenhetett meg a negyedszázaddal korábban egyszer már kiérdemelt katedrán. Így az 50-es évek első felében az Egyetemen, ill. az Állam- és Jogtudományi Kar szocialista átalakulásában is kiemelkedő szerepe volt, a két jogtörténeti tanszék népes hallgatósága és oktatógárdája számára pedig valóssággal két kézzel osztotta a tudást és a humánomot.²⁷ Ebben a nemes bölcsességében ismerte meg Bolgár Eleket az új Magyarország jogtudó értelmisége, és szellemét ilyenként őrzi az Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara. Joggal magáénak tekinti azonban őt a filozofikus műveltségét gyarapító berni egyetem,²⁸ a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem Jogi Fakultása, ahol eredetileg (1906) a hazai jogi doktorátust megszerezte,²⁹ ill. a térben oly távol eső frunzei pedagógiai főiskola és a rosztovi egyetem is.³⁰ Nekünk azonban eggyel több okunk volt méltatására,³¹ miután az Egyetem ősi falai között élt és hatott eredendően a tudós Bolgár Elek szelleme.

Az Állam- és Jogtudományi Kar utóbbi negyedszázadának a legbonyolultabb évei voltak azok, amikor Bolgár Elek ismét a jogi felsőoktatás szolgálatába állhatott. Szélesebb értelemben is igen nagy szüksége volt tehát az újjászülető magyar jogtudománynak a nagy gondolkodó bölcsességére, szűkebb értelemben a művelt tudományágazat (a jogtörténet-tudományok) körében zajló eszmei küzdelmekben pedig messze előremutató tényező lehetett.³² Szélesen hullámzó eszmei viták zajlottak ezekben az években a jogtörténet művelői körében is.³³ A polémiák elburjánzását azonban jórészt sikerült megátolni, amiben Bolgár Elek szellemének jelentős szerepe volt. Nem így az 1955-ben felszínre került (ún. második szellemi-történeti) vitákban, amelyek már távollétében zajlottak és szükségtelenül kiélezett polémiákhoz vezettek.³⁴

A két nagy iskolateremtő gondolkodó közel egyidejű elmúlása³⁵ és az ellenforradalom hatása alatt a Kar jogtörténetész bázisai megritkultak, és a hivatásszerűen jogtörténettel foglalkozók szerepe is meggyengült a magyar jogtudomány egészén belül. Ugyanakkor jelentős személyi³⁶ és szervezeti változások is lezajlottak. Így a Kar jogtörténetészei élesítették újjá a Magyar Jogász Szövetség Jogtörténeti Szakosztályát és a kialakult kritikus helyzet felmérését is eredményesen szorgalmazták.³⁷

Az oktatásban mutatkozó nagyfokú lekötöttségek ellenére erőteljesebben ettől az időtől gyarapodott a tudományos fokozattal rendelkezők száma, és az új monografikus feldolgozások beérése is jelentkezett. A 60-as évek első felében zajló jogi felsőoktatási reform azonban ismét csak jelentős erők lekötését eredményezte.

Sokrétű elemző vizsgáldások zajlottak ebben az időben a Kar két jogtörténeti tanszékére támaszkodva a szakjogtudományok és a jogtörténetírás, a középiskolai képzés és az alapozó jogtörténeti tanszakok viszonyáról, ill. az otkató-nevelő munka eszmei-tudományos színvonaláról stb. A kialakult elvárások között a tananyagok súlypontjának a modern karokra történő áthelyezése³⁸ is elsődlegesen a budapesti Kar jogtörténeti tanszékeire nehezedett, a gyakorlati jellegű (forráselemző) oktatás alapanyagainak a kimunkálása pedig kizárólagosan itt jelentkezett. Így csak a fiatalabb jogtörténetész nemzedék viszonylag gyors felszárkózása és a társakrok megfelelő tanszékeivel való együttműködés tette lehetővé a korszerűsített tananyagok gyors megjelenését, ill. az újabb szintetizáló művek megteremtését.³⁹

A 60-as években kifejlett szervezeti formák között tehát a Kar jogtörténeti kutató-bázisai tovább szélesedtek, és az oktató-nevelő munka szinten tartása mellett számottevő tudományos eredmények is jelentek. Az utóbbi időben egyre gyakoribbá lett ezeknek az eredményeknek a felmérése,⁴⁰ a monografikus, ill. a részletkutatási eredményekről pedig a különböző tudományági helyzetelemzések adnak megbízható támpontokat.⁴¹ Szükségtelen volna tehát a Karon működő joghistorikusok újabb eredményeit kifejező bibliográfiai adatokat pusztán recitálni. Célszerűbbnek tűnik viszont, ha némi kitekintést teszünk azokra a főbb törekvésekre, ill. jelenségekre, amelyek a Kar szerepét jellemzik a magyar jogi historizmus formálása területén.

A magyar jogi historizmus világméretű alakításáról szólva az utóbbi évtizedek során – mondja egy idevágó megállapítás – jobbra a polgári jellegű jogtörténet-tudomány által elhanyagolt újkori – és legújabb kori jogtörténetünk megalapozására került sor.⁴² A magyar jogtörténetírás tudatformáló szerepének kiszélesítése egyenesen vezetett el ugyanis a súlypontoknak az újkorra való tartós áthelyeződéséhez, amelyre vonatkozó felismerést már a 20-as évekből felidézhattunk.⁴³ A megvalósításban azonban valóban

csak a modern marxista jogtörténetírás hozott számottevő eredményeket,⁴⁴ és ezt a nem-es ügyet egészen a legutóbbi időkig fenntartás nélkül vállalták a Kar jogtörténészei. A feladat tudatosodását⁴⁵ követően két évtized sem telt el, amikor már korszakos tagolásban mutathattuk be azokat az eredményeket,⁴⁶ amelyek tekintélyes részét a budapesti Kar jogtörténészei, ill. a szakjogtudományok historikus vénájú alkotói hozták fel-színre.

Érthető tehát, hogy a hazai tudományos élet felgyorsult átalakulása idején viszonylag rövid idő alatt háttérbe szorult az a régi szemlélet, amely csak a középkori jogfejlődés vizsgálatát tartotta a jogtörténet-tudomány feladatának. A modern jogtörténetírás a középkorcentrikus szemlélet egyoldalúságát leküzdve az új és legújabb korok jogfejlődésére irányította a figyelmet, és ez valóban számottevő eredményeket hozott a Kar két jogtörténeti tanszékének munkájában. „A hazai jogtörténet középkorkutató bázisainak az enerválódását persze nehezen tagadhatók”⁴⁷ és ez is arra vall, hogy a felidézett előrelépés egyoldalúsággal párosult. Nem vitatható tehát, hogy a jogtörténetírás ilyen értelemben vett egyensúlyvesztésének a megszüntetéséhez a módszeres középkorkutató munka rangjának és súlyának visszaállítása múlhatatlanul szükséges.

Nem egy numerikus jellegű számvetés ismeretes az utóbbi időkben arról, hogy a historikus kutatómunka milyen arányban foglalkozik a főbb ágazatcsoportokhoz sorolt jogágak fejlődésével. Így Karunk jogtörténészei is osztoznak az ítéletben, hogy az utóbbi negyedszázadban realizált törekvések az állam- és alkotmánytörténeti, ill. az újabb kori politikátörténeti problémák megoldását helyezték előtérbe. A Karra telepített kutatóbázis eredményeiben újabban az állam- és a politikatudomány előtérbe kerülése is ösztönzi az idevágó eszme- és intézménytörténeti vizsgálódásokat.⁴⁸ Közismert viszont az ebből fakadó probléma, hogy a hazai jogtörténetírás a megoldatlan problémák társadalompolitikai relevanciáira irányította a figyelmet, ami persze önmagában is sok pozitívummal járt. A kutató kapacitások több mint felét lekötik azonban ezek a törekvések, következésképpen egy sor jogágazat „intézménytörténete csak nagyon is szerény képviselőre jut”.⁴⁹ Ebből adódik tehát, hogy nálunk a nemzeti jogtörténet összefoglaló kézikönyvének is oly módon kellett megszületnie, hogy a modern árutermelő társadalom legfontosabb ágazatában lezajló fejlődést in komplexu a historikus vénájú civilistának kellett feltárni.⁵⁰ Ezáltal persze szerencsésnek is mondható ez a kézikönyvkiadás, de az elért eredmény önmagában nem hozhatja be azt a lemaradást, amely általában a civilisztikai változások útvesztőinek a feltáratlanságából származik. A polgári tudományosság maradandó eredményei nyomán⁵¹ persze valóban mód nyílik pl. a magyar feudális magánjog összefüggő képének kialakítására. A mohács előtti szokásjog világába mélyen visszanyúló gyámsági jogunk⁵² közkinccsé válása viszont azt mutatja, hogy az idevágó feladatok még bőven adóztak. Az MTA által támogatott kutatóbázisaink érdeme persze, hogy már a 60-as években tudatosan éledt a magánjogtörténeti kutatómunka hiányának a felszámolását célzó törekvés,⁵³ és az intézménytörténeti kutatómunka első eredményei is feltűntek.⁵⁴ Joggal remélhető persze, hogy a közeljövőben hasonló céltudatossággal fordul majd a jogtörténetírás pl. a büntetőjogi, a munkajogi ágazatok fejlődésében kitárulkozó történelmi tapasztalatok felé is.

A feladatokhoz mérten szerénynek mondható jogtörténeti kutatóbázisaink fejlődését vizsgálva nagy gyakorisággal idézzük azokat a munkákat, amelyek a tudománytörténethez, ill. szélesebb értelemben a jogi historizmus fejlődésének feltárásához tapadnak.⁵⁵

Esztétorténeti, egyetemtörténeti, biográfiai stb. kutatások vegyültek e körbe, amelyek eredetileg a régi tudományos eredmények kritikai elemzésére, ill. a maradandó értékek felhasználására irányuló törekvés élesztett.⁵⁶ Hasonlóan komplex feladatok gyűjtőkörévé lett az utóbbi évtizedek folyamán a szocialista jogtípus fejlődéstörténetének a módszeres megközelítése mind a nemzeti, mind az egyetemes jogtörténet körében. A Kar két jogtörténeti tanszéke növekvő érdeklődéssel fordult ilyen értelemben is a legújabb kori történelem tapasztalatainak a feltárása felé,⁵⁷ és ezáltal élő kapcsolatot törekedett teremteni a jelenkorral. Nem a divatos „kortörténeti” vizsgálódások népszerűsége vezérli nyilván a jogtörténészeket ebben, hanem inkább az a fajta „történetiség”, amely „nem csupán a múlthoz kötött, törvényszerűségekből és tendenciákból vonja le a következtetéseit, hanem a múltat a jelenben is ható törvényszerűségekkal és tendenciákkal együtt szemléli”.⁵⁸ Eme törekvés nyomán pedig ma már valóban nem csak távlati cél a szocialista jogtípus fejlődéstörténetének a bemutatása sem.

Szólhatnánk még a fenti értelemben az összehasonlító jogtörténeti kutatómunka újjáéledéséről, a Kar jogtörténeti kutatóbázisai által ösztönzött nemzetközi együttműködésről, a Bethlen-, ill. Rákóczi-kutatásokról, avagy éppen a legújabb időkben szorgalmazott, koordinált jogtörténeti kutatómunka eredményeiről stb. Miként a fent érintettek, úgy az itt jelzett törekvések sem tekinthetők azonban lezártaknak, aligha volna célszerű tehát, ha a magyar népi államiság 40 éves évfordulója alkalmából kiértékelni akarók ezeket az eredményeket. Hasonlóan igen sokrétű publikált és még folyamatban levő kutatómunka zajlik a közigazgatás-történet, a büntetőjog-történet, a sajtójog, ill. az alapvető törvénykezési szervezeti változások társadalmi tapasztalatainak a rendszerbe foglalása területén.

A Kar jogtörténeti tanszékei az utóbbi évtizedek folyamán sokat tettek továbbá a kútfők minél teljesebb láttatása érdekében és a levéltári kutatómunka kiszélesítése által szembetűnően növelték a jogtörténet-tudományok hatóerejét is. A legutóbbi időszak eredményeinek elemzése arra a megállapításra jutott, hogy a Kar jogtörténeti tanszékei ismét a tudományos munka műhelyeivé lettek, és ez a fiatalabb jogász nemzedék figyelmét ismét kellően érzékennyé tette a történelmi tapasztalatok iránt. Több új tudományos eredményt hordozó és sikeresen megvédett doktori értekezés és az évente közreadott részlet- és monografikus munkák nagy száma⁵⁹ is csak szignálhatja ezt az előrehaladást. A viszonylag kis létszámú tanszékek feladatai közt ezekben az években érett be pl. a jozefinista reformok igazgatástörténeti feltárása, amelynek az eredményei monografikusan is közkinccsé lettek.⁶⁰ Hasonlóan az utóbbi periódusban kerültek az MTA illetékes szervei elé a „numerus clausus rendelkezések” témakörben⁶¹ védett doktori értekezés, ill. a jelzett sajtójogtörténeti⁶² és a burzsoá igazságszolgáltatás-történeti tárgyú⁶³ kandidátusi értekezések is. A kiemelt tanszéki feladatoknak minősült esztétörténeti–közigazgatás-történeti kutatások körében már a felidézett tanulmánykötetek, ill. az érintett tanszékek által szervezett nemzetközi tudományos rendezvények idegen nyelvű kötetei⁶⁴ tűntek fel és a komparatív jogtörténeti kutatómunka eredményei⁶⁵ is felemlíthetők. A részletkutatásokból ide sorolhatók még a szocialista jogtípus fejlődéstörténetét tárgyaló újabb vizsgálódások, valamint az ugyancsak komparatív ihletésű államigazgatás-történeti közlemények. Ez utóbbi törekvések jó példája továbbá a nő emancipáció tárgykörében megjelent újabb monográfia is.⁶⁶

A részletutatók jelentős hányada a világnyelvek valamelyikére átvittetve került ki-

adásra, miután azok többnyire a soron levő nemzetközi tudományos fórumok valamelyikén nyertek bemutatást. Ez jelzi egyébként az Állam- és Jogtudományi Kar két jogtörténeti tanszékének a jelentős nemzetközi tevékenységét, amely az utóbbi időkben több közigazgatás-történeti (Bp. 1977.; Bp. 1983), összehasonlító jogtörténeti (Prága, 1975.; Varsó, 1976.; Budapest, 1977.; Athén, 1982), ill. regionális fórumon való felépítésében vagy éppen a nemzetközi együttműködés vállalásából fakadó konferencia szervezésében realizálódott. Mindezekon túlterjedően képviseltették magukat tanszékeink a legutóbbi történész világkongresszusokon, ill. a különböző regionális jogtörténeti konferenciákon is. Főként az európai szocialista országok jogtörténetisével kifejlesztett kapcsolatokra építenek elsődlegesen katedráink, de az adott tudományágazat természetéből fakadón, az osztrák, ill. a nyugat-európai kutatóközpontok felé is nyitottak kívántak maradni. Így a tanszékek immár rendszeresen megjelenő kiadványaiban⁶⁷ a hazai eredmények mellett feltűntek a csehszlovák, lengyel, bolgár, ill. az osztrák stb. kutatók kapcsolódó eredményei is.

Végezetül megemlíthető, hogy a Kar jogtörténeti tanszékeinek a tudományos szervező (közéleti) tevékenysége az MTA Tudományos Minősítő Bizottság ad hoc jellegű megbízásainak (opponensi, bíráló bizottsági, aspiránsképzési) teljesítésében, valamint az ismert hazai, ill. nemzetközi történeti-jogtörténeti szervezetek⁶⁸ munkájában történő közreműködésben jelentkezik.⁶⁹

Jegyzet

- 1 Itt nevelkedett többek közt a Degré Alajos, Bónis György és a komparatív jogtörténeti kutatómunka újjáéledésének az ígéretét jelentő Murarik Antal is. *Csizmadia Andor: A magyar állam- és jogtörténet-tudomány.* In: Magyar állam- és jogtörténet. Szerk. *Csizmadia Andor.* Bp. 1972. 40–41.; *Degré Alajos: A magyar jogtörténetírás a Horthy korban.* MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának Közleményei III. Bp. 1969. 1–2. sz. 96.; *Móra Mihály: Jogtörténetünk új iránya.* Magyar Jogászegylet Könyvtára. 28. Bp. 1948. 6.
- 2 Sőt, esetenként cselekvő tagként ismeretes pl. Bajcsy-Zsilinszky Endre, Ságvári Endre, Hegedűs Géza és mások. JKT jegyzőkönyvei. 1954/55. 4. rendes ülés anyaga.
- 3 A történelmi napok szellemét felidézve emlékezünk arra, hogy a Kar nyújtott otthont ismét a munkásszemináriumoknak. A modern jogtudományok, a szociológia, a közgazdaságtan, ill. a tudományos államépítés és a politika első felszabadult katedrái ragadták magukkal tehát a munkásegyetem hallgatóit.
- 4 A párhuzamos előadások (Illés halála miatt) már 1944-től megszakadtak és a tanszéki segédanyag is éveken át hiányos maradt. JKT jegyzőkönyvei 1947/48. 15. rendes ülés anyaga, ill. a JKT 1948/49. évi 1. rendes ülés anyaga.
- 5 L. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története. Szerk. *Sinkovics István.* Bp. é.n. 355–356.
- 6 *Eckhart Ferenc: A Magyar Alkotmány- és jogtörténet.* Bp. 1946.
- 7 Érdeme – mondjuk joggal – hogy a nemzeti önhittség és az elzárkózó tudománytalanság megtagadása útján ismét a történeti-jogtörténeti ténykutatásra, a gazdasági-társadalmi okok kiterjedtebb keresésére és a jogfejlődés népeket átfogó kölcsönhatásainak a realisabb szemléletére fordította a figyelmet. *Székely György: Eckhart Ferenc.* Nekrológ. Századok, 91. évf. (1957). 883.; *Steinacker, H.: Austro Hungarica. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge zur Geschichte Ungars und der österreichisch-ungarischen Monarchie.* München, 1963. 62. JKT jegyzőkönyvek 1954/55. 5. rendes ülés anyaga.
- 8 *Magyar J. – Illés J. – Holub J.: Jelentés a jogi monográfia – jutalomdíjról.* Akadémiai Értesítő, XXXVII. (1926). 124.

- 9 *Eckhart Ferenc*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp. 1946. 416–440.; *Móra Mihály*: Jogtörténetünk új iránya. Magyar Jogászegylet Könyvtára. 28. Bp. 1948. 4., 15.
- 10 1848, a szabadság éve. Bp. 1948.; La Revolution de 1848 en Hongrie et la cour de Vienne (Extrait des Actes du Congrès historique de Centenaire de la Revolution de 1848). c. írásai alapján.
- 11 *Székely György*: Eckhart Ferenc (1957) 884.; MTA Könyvtár kéziratára. MS. 733/m.
- 12 Az 1946. évi módosított tanulmányi vizsgarend. (60.000/1946. VKM.sz. rend.); JKT jegyzőkönyvek 1946/1946. rendes ülés anyaga.; *Vigh József*: A jogászképzés tizenegy éve (1945/56) a statisztikai adatok tükrében. Bp. 1958. 57–58.; *Szabó Imre*: Az összehasonlító jog Magyarországon. In Szocialista jogelmélet, népi demokratikus jog. Bp. 1967. 215.
- 13 Még egy merőben új utakat kereső monográfia: (*Eckhart Ferenc*: A földesúri büntetőbíráskodás a XV–XVII. században. Bp. 1954. ill.) *Uő.*: a Bécsi udvar gazdaságpolitikája Magyarországon 1780–1815. Bp. 1958. 492. adott bizonyítékot erre a megállapításunkra.
- 14 Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története (1945–1970) 358–359.; Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi, valamint Jog- és Közigazgatástudományi Karának 1948/49. évi tanrendje. 6–9.
- 15 *Horváth Pál*: A szocializmus viszonyai közt újjáéledő egyetemes állam- és jogtörténettudomány. Magyar Tudomány, X. (1965). 764–773.; *Révész T. Mihály*: A magyar jogi historizmus világképének alakítása. In: Összehasonlító jogtörténeti tanulmányok. A Feudális jogtípus fejlődéstörténete (összehasonlító jogtörténete). Szerk. *Révész T. M.* Bp. é.n. (1982). 7–8.
- 16 Az Állam- és Jogtudományi Kar 1948/49. évi tanrend 6–8.
- 17 Így a 4.105/1949. Korm.sz. rendelet alapján felszámolt miskolci és egri jogakadémiákról új erők (*Révész László*, *Csizmadia Andor*) kerültek be a Karra. L. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története (1945–1970). 360.
- 18 *Világhy Miklós*: Felsőoktatásunk tíz éve. Felsőoktatási Szemle, IV. 1955. 163.; *Szabó Imre*: A szovjet jog szerepe a magyar népi demokratikus jog kialakításában és fejlődésében. Állam- és Jogtudomány, X. (1967) 490–501.; A VKM 1454–27/1950. sz. rend.; Az ELTE ET 1950/51. jegyzőkönyvei. 1951. ápr. 18-i ülés anyaga.
- 19 *Bolgár Elek* (1883–1955) ez az idős, de szellemileg friss, tudós elme a klasszikusok által megteremtett marxista gondolkodás mestere volt. Tagja volt hajdan a Huszadik Század, a Társadalomtudományi Társaság progresszív erőinek, tanítója, szervezője a hazai és a nemzetközi munkásmozgalomnak, aktív harcosa a Magyar Tanácsköztársaságnak. A munkáshatalom idején vezető tisztségeket (bécsi követ, külügyi népbiztos helyettese) töltött be, és egyetemi tanári kinevezést is nyert. Az ellenforradalom idején külföldi emigrációban élt, tudását a nemzetközi munkásmozgalomnak szentelve, majd a Vörös Hadsereg kötelékébe lépve tért vissza Magyarországra. *Bolgár Elek* élete 1883–1955. In: *Bolgár Elek*: Válogatott tanulmányok. Bp. 1958. 7–13.
- 20 *Horváth Pál*: Egy bujkáló életmű. *Bolgár Elek* születésének a száz éves évfordulójára.; Magyar Tudomány, XXVIII. új folyam (1983). 7–8. sz. 546–554.
- 21 A Londonban viselt utolsó állami megbízatása (1949–1951) után az ELTE Bölcsészettudományi Kar dékánja (1951–1952), majd pedig az Állam- és Jogtudományi Kar Általános jogtörténeti tanszékének vezetője volt.
- 22 A monarchia elnyomott néptömegeinek a kivándorlása, a modern proletariátus történelmi szerepe, a népjogok a polgári társadalomban, a Magyar Tanácsköztársaság történelmi tapasztalatai, a demokrácia útjai és sok más témakörrel I. *Bolgár Elek* életműve. In: Összehasonlító jogtörténet. *Bolgár Elek* emlékkönyv. Szerk. *Horváth Pál* – *Révész T. Mihály*. Bp. 1983. 5–12.
- 23 *Bolgár Elek* szavaival: Lenin segítsége a Magyar Tanácsköztársaságnak. Előadás az 1953. évi Magyar Történészkonferencián (jún. 6–13.) alkalmával.; *Bolgár Elek*: Válogatott tanulmányok. Bp. 1958. 284.
- 24 Szellemének a korabeli értékei között találjuk ebben az időben a Párizsi Kommun történelmi tapasztalatainak a felidézését, ill. a szocializmus történetéről és a Kommunista Kiáltványról szóló előadásait. L. *Bolgár Elek* műveinek bibliográfiája. In: Válogatott tanulmányok. Bp. 1958. 324.
- 25 L. Arbeiterliteratur. Berlin, 1924. 7–8. számában az „An der fünften Jahreswende” címmel, *Üj Március*, IV. évf. Wien, 1928. 149–154. „A Magyar Tanácsköztársaság és a világpolitikai helyzet” címmel közreadottak alapján.

- 26 A szocialista állam és a szocialista gazdaság. Bp. 1946.; Az Októberi Forradalom békepolitikája. Jövendő, Bp. 1946. nov. 7. sz.: A szovjet alkotmány. Uo. dec. 5. sz.
- 27 A magyar jogi historizmus újjászületését szolgálta pl. az első marxista jogtörténeti kézikönyv (Egyetemes állam- és jogtörténet), ill. a modern forráslemző munka megteremtésének az előkészítésében.; JKT jegyzőkönyvei 1957/58. a 7. rendes ülés anyaga és a kari irattár 2328/57–58. D.sz. ügyirata.
- 28 Ahol 1910-ben „Die Entwicklungsgeschichte des modernen Sozialismus in den Vereinigten Staaten von Nord-Amerika” c. doktori értekezését védte meg. *Horváth Pál*: Egy bujkáló életmű. ih. 1983. 547.
- 29 Bolgár Elek élete. ih. (1955), 8.
- 30 Ahol a Nagy Honvédő Háború első éveiben tanított.
- 31 Születésének a 100 éves évfordulóján, 1983-ban I. Összehasonlító Jogtörténet. Bolgár Elek Em-lékkönyv. Bp. 1983.; Bolgár Elek születésének 100 éves évfordulóján. Egyetemi Lapok, XXV. évf. (1983). 15. sz.
- 32 Rajta keresztül hatott talán a legnagyobb mértékben a tudományos szocializmus az idős Eckhart Ferencre, ezt a sokat ígérő szellemi kapcsolatot azonban Bolgár Elek 1955-ben bekövetkezett halála megszakította. L. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története (1945–1970). Szerk. *Sinkovics István*. Bp. é.n. 365. Vö. *Csizmadia Andor*: A magyar állam- és jogtörténet-tudomány. I.h. (1972). 44.
- 33 Így pl. a haladó hagyományok megítélése a hazafias nevelés feladatai, a burzsoá objektivizmus elleni küzdelem.
- 34 JKT jegyzőkönyvei 1954/55. 5. sz. rendes ülés anyaga, ill. a kari irattár 855–11/6–1955. d. sz. ügyiratok.; Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története (1945–1970). 366–367.
- 35 Bolgár Elek 1955-ben, Eckhart Ferenc 1958-ban.
- 36 Amit az utánpótlás hiánya és az a körülmény is megnehezített, hogy az oktatás, ill. tudományos munka szervezését átmenetileg ellátó Székely György az ELTE Bölcsészettudományi Karán, Csizmadia Andor pedig a Pécsi egyetemen nyert professzori kinevezést. Így került az államapparátusban végzett munkája alapján mb. egyetemi tanárként a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék élére Kovács Kálmán (aki korábban miniszteriális és más állami szervek munkájában vett részt. Tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd igazságügy-minisztériumi államtitkár, Szolnok megye főispánja volt, 1954-től ismét igazságügy-miniszter-helyettes, majd pedig a Művelődésügyi Minisztérium Színházi Főosztályának a vezetője volt), Bolgár Elek helyét pedig a nagy nyelvismerettel rendelkező, de előrehaladott korú Sárlos Márton professzor foglalta el. Közéleti és irodalmi munkásságáról I. *Horváth Pál*: Sárlos Márton (1886–1971) egyetemi tanár, az ELTE Jogi Kari Egyetemes jogtörténeti tanszék vezetője. Nekrológ. Jogtudományi Közöny, XXVII (1972) 1–2.sz. 49–51.; Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története (1945–1970). 368–371.
- 37 Főként Sárlos Márton törekedett most a jogtörténeti kutatómunka összefoglalására. L. A magyar jogtörténetírásunk jelenlegi helyzete és legközelebbi feladatai. Jogtudományi Közöny, XIII. (1958) 321–332.
- 38 31.757/1962. VI. sz. MM leirásban foglaltak; Kari irattár DK 101/1962. sz.
- 39 L. Az új, korszerűsített tananyagok tapasztalatai alapján készült *Csizmadia–Kovács–Asztalos*: Magyar Állam- és Jogtörténet. Szerk. *Csizmadia Andor*. Bp. 1972.; Egyetemes Állam- és Jogtörténet. Szerk. *Horváth Pál*. Bp. 1984.
- 40 *Sárlos Márton*: A magyar jogtörténetírásunk jelenlegi helyzete és legközelebbi feladatai. Jogtudományi Közöny, XVII. (1958). 321–323.; *Kovács Kálmán*: A magyar jogtörténeti kutatások útja és jelenlegi feladatai. MTA IX. Osztály Közleményei, III. (1969). 1–2. sz. 55–57.; *Vargyai Gyula*: A jogtörténetírás Magyarországon. (1969–1971). Jogtörténeti Tanulmányok. III. Szerk. *Csizmadia Andor*. Bp. 1974. 281–284.; *Kovács Kálmán*: A magyar jogtörténeti kutatások néhány új jellemző vonása és további feladatai. Bp. 1975. 29., 43.
- 41 *György Bónis*: Fünfundzwanzig Jahre ungarische Rechtsgeschichtssreibung (1945–1969). Erster Teil: Die Zeit bis 1526. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanische Abteilung 87 (1970). 559–570. Uő: Zweiter Teil: Die Zeit nach 1526 bis 1918.; Uo. 88 (1971). 475–484.; *Both, Ö.*: Wissenschaftliche Forschungsrichtungen auf dem Gebiete der Ungarischen

- Rechtsgeschichte seit 1945. In: Einzelne Probleme der Rechtsgeschichte und des römischen Rechts. Acta Jur. et. Pol., Szeged. XVIII. 1970. 189–218. Horváth, P.: Polozsenie nauk isztorii prava v. Vengrii. Annales Univ. Sc. Budapestinensis. Sectio Juridica V. (1964). 37–56. Uő: A koordinált jogtörténeti kutatómunka alapvető forrásai. Századok. 1977. 5. sz. 946–986.; Nagyné Szegvári Katalin: A jogtörténettudomány kutatási eredményei és perspektívái a felszabadulás után. Helyzetelemzés. Jogtörténeti Értekezések, 7. sz. Szerk. Kovács Kálmán. Bp. 1975. 127.; Csizmadia Andor: A magyar állam és jogtörténettudomány. Bp. 1972. 44–47.
- 42 Révész T. Mihály: A magyar jogi historizmus világképének kialakítása. Bp. 1982. 5–6.
- 43 Magyar G. – Illés J. – Holub J.: Jelentés a jogi monográfia jutalomdíjáról. In: (1936). 124–126.
- 44 Kovács Kálmán: A magyar jogtörténeti kutatások néhány új jellemző vonása. I. h. (1975) 32–33. Beszámoló az 1976–1980-as években végzett kutatási tevékenységről az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Bp. 1981. 51.
- 45 „Meg kell szüntetni (végre) azt az állapotot, hogy az utolsó két század jogtörténetünkben szinte légüres teret mutasson.”; Sárlos Márton: Magyar és jogtörténetírásunk jelenlegi helyzete és legközelebbi feladatai. I. h. (1958). 326.
- 46 A magyar reformkor, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, a neoabszolutizmus, a dualizmus, az 1918/19-es polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság, a Horthy-korszak és a felszabadulás címszavak alatt kivethető kutatási eredményeket l. Nagyné Szegvári Katalin: A jogtörténettudomány kutatási eredményei és perspektívái. I. h. 1975. 55–58.
- 47 A találó megállapítást l. Révész T. Mihály: A magyar jogi historizmus világképének alakítása. I. h. (1982). 6.
- 48 A politikai és jogi gondolkodás történetével foglalkozó Jogtörténeti Értekezések. Kovács Kálmán. Bp. 1982.; Az állami intézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon. I. h. 1983.
- 49 Kovács Kálmán: A magyar jogtörténeti kutatások néhány új jellemző vonása. I. h. (1975). 39.; Nagyné Szegvári Katalin: A jogtörténettudomány kutatási eredményei és perspektívái. I. h. (1975). 59., 68.
- 50 Az Asztalos László közreműködésével születő Magyar Állam- és Jogtörténet (1972) tankönyve. Harmadik rész III. fejezetének 1. címe és az Ötödik rész II. fejezetének 1. címe.
- 51 És különösen a még latin nyelven író exegetikusok és persze a történeti jogi szemléletet alapozó Frank Ignác alapján, amiből a szintetizálók mind máig tudva vagy csak az elődök nyomán merítenek anélkül, hogy az eredőkhöz nyúlának.
- 52 A Jogtörténeti Értekezések 8. számaként megjelenő, Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig című műve. Bp. 1977.
- 53 Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848–1944). Red. Csizmadia, A. und Kovács, K. Bp. 1970. alapján, amely a Budapesten megtartott civiljogtörténeti (nemzetközi) konferencia anyagát foglalja magába. Hasonló törekvések kifejezője a Jogtörténeti Értekezések 6. számaként megjelenő Rechtsgeschichtliche Studien zum Zivilrecht. Bp. 1974. 178. c. tanulmánykötet, amely a Krems Stein-ben (Ausztria) lezajlott jogtörténeti konferencia magyar résztvevőinek a tanulmányait adta közre.
- 54 A szakjogi intézménytörténet, ill. a civiliztikai intézménytörténet címszavai alatt l. Nagyné, Szegvári Katalin: i.m. Jogtörténeti Értekezések, 7. sz. 59–68. 110–111., 116–117.
- 55 A tudománytörténeti és módszertani feldolgozások címszava alatt l. Nagyné, Szegvári Katalin: i.m. (1975). 49–52.
- 56 Szinte a Lenintől származó gondolat iránymutatásait követi. l. Lenin Összes Művei. 18. k. Bp. 1964. 322.; Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története (1945–1970). 378.; Pach Zsigmond Pál: Marxista történettudományunk fejlődésének problémái. Századok, 98. 1964. 5–6. sz. 1012.
- 57 A részletekutatásokon túl ezt jelzi az egyetemes jogtörténet oktatási feladatainak a kiterjesztése a szocialista jogtípus fejlődéstörténetére. Both–Csizmadia Hajdú–Horváth–Nagyné: Egyetemes Állam- és Jogtörténet. Bp. 1984.
- 58 „és igyekszik a jelen társadalmi jelenségeinek a konkrétságáig hatolni, mert a jog hatékonysága csak történelmileg értelmezhető, ennél fogva vizsgálata is csak a társadalom történeti folyamatainak együttes értékelésével hozhat valós eredményeket”. A találó megfogalmazást l. Kulcsár Kálmán: